

A M A D E U S

/Pavel Doležel/

Peter Shaffer: Amadeus. Režie Josef Janík, výprava Marta Roszkopfová
dramaturg Martin Hrabák, překlad Martin Hilský, hudba Jan Tomšíček.
Premiéra 21.ledna 1983 na scéně Petra Bezruče SDO.

Sejde-li se na pátou reprízu hry, která jinde zajišťuje plný dům, kolem třiceti lidí a ti ji bez jediného spontánního projevu vyslechnou, povinně odtleskají dvě opony a takřka mlčky odejdou, je nanejvýš jasné, že tato inscenace Shafferova Amadea s divákem nekomunikuje. V této chvíli by asi nebylo k ničemu, kdybychom ji nějak důsledně porovnávali s jinými inscenacemi, třeba v Hradci Králové nebo v Brně, kdybychom připomínali Shafferovo úspěšné tažení světovými scénami a připravovali si půdu pro závěrečný soud. Položme otázku jinak: Proč se v Ostravě hraje AMADEUS v diváckém vzduchoprázdnu?

Amadeus je mnohovrtevnaté historizující podobenství, v němž atraktivní téma nesou složitě prokomponované dramatické postavy, navíc kontrastní použitím několika hereckých technik současně. V základním konfliktu "miláčka božího" /tak si Shaffer asi překládá jméno Amadeus/ Mozarta - absolutního umělce a "obscénního dítěte" /jak se jeví svým současníkům/ neschopného pro sebe i jen pochopit vnější svět v jeho vazbách a souvislostech, s dvořanem Salierim - člověkem, jenž své průměrné umění dokáže tvořit v obecně platných konvencích dobově podmíněného vkusu, je téma patrně natolik rozporuplné, že se jednoznačného stanoviska neodvážil ani sám autor. Proto hlavní hrdina - dvorní kapelník Salieri není pro něj jednoznačně zápornou postavou, domnívám se, že v něm lze spatřovat nikoliv anachronický typ tvůrce - pracovitého dřiče, prošlého kdejakým názorovým mlýnem, jemuž vnější pocty vydávají svědectví o jeho umělecké mohutnosti. Salieri neničí Mozarta proto, že mu nerozumí - to by bylo příliš jednoduché.

Naopak je jediný, kdo ho dokáže pochopit totálně a z poznání této totality umělce a člověka se v něm rodí pocit zásadní /Salieri říká "boží"/ nespravedlnosti. A Shafferovo pojetí Mozarta přitom je takové, aby tento pocit došel svého dramatického oprávnění. Zde je zřejmě první dramaturgické úskalí. Druhé spočívá v tom, že ačkoliv autor v tomto základním sváru dvojího pojetí tvůrčího umělce nepřitakává jednoznačně jednomu ani druhému, zasazuje ho do historického rámce /skicovaného sice běžně, nicméně přesně/, v němž se objevoval jako reálný - politicky do posledních let vlády Josefa II. a profesionálně do doby následující po Gluckových hudebních reformách. I když Shaffer nenapsal historické drama, zpracovává své téma právě tímto dobově vřazeným vyjadřovacím aparátem, k němuž by měl dialekticky myslící tvůrce nutně zaujmout interpretační stanovisko.

Tvůrci představení v činoře Petra Bezruče SDO, dramaturg Martin Hrabák a režisér Janík, koncipují Amadea jako hru jednoho problému, jako "obžalobu agresivní průměrnosti". K tomuto cíli silně zjednodušují dramatickou osnovu, zbavují se historického a společenského kontextu a jednotlivé postavy náznakově stylizují jako typy připomínající commedii dell'arte - Salieri je snad Princípál, Mozart snad Harlekýn a Konstanze možná Kolombina. Ostatní postavy maskují a dávají hrát spíše jako moliérovske typy dvořanů - neodlišené jazykově, maskou, typově. Nepracuje se s psychologickou charakteristikou - hraje se ve velkých konturách, holé sdělnosti, v polohách příliš obecných. Salieri tímto výkladem předvádí záludného žvanila, Mozart je klaun křečovitého gesta i výrazu a Konstanze je soudobá mladá žena neujasněné psychologie. Připočtème holou scénu s jediným významotvorným detailem - skříní klavíru /nahrazuje zároveň postel, dirigentský pult i rakev/, místy až zběsilé tempo hrací některých scén a dostáváme klauniádu, snad debureauovskou Komedii o strašidle, v níž postavy pro diváka z nejasných důvodů mají jména, která slyšel v souvislostech tak diametrálně odlišných, že prostě není ochoten na takovou hru přistoupit.

Zdá se, že na tuto hru se těžko přistupuje i hercům. I oni cítí autorovo napětí mezi tradičním rámcem a netradičním výkladem, ve kterém by jim bylo zřejmě lépe. Těžko proto věříme dobromyslné masce Jaroslava Čížka /Salieri/, že by byl schopen té perfektní

rafinovanosti, těch filozoficko-náboženských úvah, které vcelku monotónně deklaruje. /Přece jen srovnání: v brněnské inscenaci hraje Salieriho /!/ Jan Vlasák - mužný, elegantní typ intelektuálního herectví/. Čapkův Mozart má silná a přesvědčující místa v závěru, obávám se, že tam už je pozdě. Po tolika samoučelných groteskních výstupech už diváka nepřesvědčí, že tohle by mohl být Mozart - geniální skladatel uštvaný dvorskou kamarilou. Jana Janěková nechce přijmout rafinovaný a křehký půvab pasivní Kolombíny, takže jí vychází soudobý typ emancipované mladé ženy, přímočaře sledující vlastní zájem. Rezignovala-li režie na historický rámec /což jsme myslím prokázali/, staly se postavy vídeňského dvora, včetně zajímavě napsaného Josefa II., vcelku zbytečnými, a proto je příliš ani nerozlišujeme. Někdy jsou po německu "scharf" /v protikladu s fransouzským kostýmováním/, někdy šaškují s protagonisty. Zcela pasivní je chór - oba Větríčkové: Skřípal a Zerdalolu. V hereckých výkonech nevidíme asi stopu toho, co charakterizuje Shafferovy postavy - objektivní rozporuplnost jejich jednání, při němž se sobě subjektivně jeví jako celistvé charaktery. Role Salieriho je dvojdomé průvodcovství dějem, a zároveň psychologicky vyklenutý vnitřní monolog s důrazem na dikční vybroušenost a nikoli pokusem o snad brechtovský dialog s divákem.

AMADEUS na scéně Petra Bezruče měl být patrně přiblížením složitě ho společensko-uměleckého divadelního tvaru vnímání mladého diváka, kterého režie nechtěla utopit v historické podívané. Pokusila se o přehledné moderní tragikomické představení, v němž divák nebude maten zbytečnými podrobnostmi. Toto základní "matení", nebo odklon od tradičního výkladu známého odjinud /chcete-li: třeba od Jirásků/ v sobě Amadeus ovšem obsahuje a je na inscenaci, aby ho vyložila a poskytla divákovi přitom co nejvíce záchatných bodů. Jestliže tak neučiní a obejde ho, což je případ činohry P. Bezruče, pak není o čem hrát a divák to okamžitě pozná. V tom je odpověď na otázku v úvodu.

Foto: na fotografii Josefa Hradila z inscenace Shafferovy hry "Amadeus" na scéně P. Bezruče SDO jsou Jana Janěková /jako Konstanze Weberová, Mozartova žena/ a Miloslav Čížek /Antonio Salieri/.